

В І Д Г У К

офіційного опонента на дисертацію

Крамара Юрія Вікторовича

**“Національно-культурна та релігійна політика урядів Польщі на Волині
(1921-1939 рр.)”**,

представлену на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за
спеціальністю 07.00.02 – Всесвітня історія

Міжвоєнна Польща була багатонаціональною державою. Поляки в ній становили 65 % від усього населення, українці – 12 %, євреї – 10 %, білоруси – 5 %, німці – 4 %, литовці, чехи та інші – 1 %. Зовсім інакше виглядала національна палітра на Волині. Тут, за переписом 1921 р., 69 % становили українці, 16 % - поляки, 10 % - євреї, 5 % – представники інших народів, зокрема: німці, чехи, росіяни. Особливість цього регіону полягала ще й у тому, що абсолютна більшість його населення сповідувала православ'я. Під цим кутом зору, звернення дисертанта до вивчення національно-культурної та релігійної політики міжвоєнних польських урядів на Волині є цілком виправданим, а сама тема відзначається науковою новизною, актуальністю і суспільною значимістю. Зрештою, дисертація Ю. В. Крамара є поодиноким серед сучасних тематично споріднених їй робіт, в якій глибоко і всесторонньо висвітлюється проблема.

Передусім варто наголосити, що у дисертації виділено три знакових проблеми, а саме: ідеологічні засади національної політики урядів Польщі; культурно-освітня політика; релігійні спільноти у політиці польської влади. Імпонує, що при їхньому висвітленні дисертант використав не вибіркового, а комплексний підхід. Заслуговує уваги його спроба показати еволюцію

національної та релігійної політики Польщі впродовж міжвоєнного двадцятиліття. Можна також погодитися із запропонованими хронологічними рамками роботи, оскільки вони становлять чітко окреслений період.

Структура дисертаційної роботи в основу якої покладено проблемно-хронологічний принцип, виглядає продуманою і не викликає застережень. Вона дала змогу авторові окреслити головні напрями дослідження, простежити логіку польської влади щодо реалізації програмних положень національної політики. Правда, окремі формулювання параграфів, на нашу думку, вимагають уточнення. Так, наприклад, параграф 2.2. роботи має назву “Позиція польських політичних угруповань щодо українського питання” (с.2). Ця назва є не зовсім вдалою, бо дисертант говорить про програми та діяльність польських політичних сил, які формували уряд. Отож, більш точною назва параграфу мала би бути поданою у такій редакції “Українське питання у програмах та діяльності польських політичних угруповань”. Більше того, цей параграф дещо перегукується з параграфом 2.4. Те ж саме можна сказати і про параграф 3.2. “Політика влади щодо українського шкільництва”. Більш змістовною, на наше переконання, була б назва “Українське шкільництво у політиці польської влади”.

Зміст дисертаційної роботи, зокрема її історіографічна частина засвідчують про глибоку обізнаність автора зі станом наукової розробки проблеми. Тут вдало виокремлено характерні особливості вітчизняної, польської та російської історіографій. Варто відзначити, що історіографічний аналіз є відносно повним і зроблений доволі фахово. Правда, у окремих відступах, як у випадку з еміграційною політикою Польщі, дисертант називає другорядні роботи (Р. Схнепфа, Є. Мазурека, А. Кіцінгер). Перший – дипломат, третя – журналіст та політолог і тільки Єжи Мазурек є професійним істориком, але і його праця “Kraj a emigracja: ruch ludowy wobec wychodźstwa chłopskiego do krajów Ameryki Łacińskiej (do 1939 roku)” стосується лише еміграції до країн Латинської Америки і тільки частково міжвоєнного періоду. Варто тут було назвати роботи Галіни Яновської, Едварда Колодзєя, Марціна Кулі, Ар’є

Тартаковера та інших (с. 40). Подібне можна сказати і про праці з єврейської проблематики у міжвоєнній Польщі (с.42). До цього треба додати, що переклади деяких прізвищ польських істориків та видань зроблені не зовсім правильно, зокрема А. Пільх, став Пільхом, А. Кіцінгер стала Кісінжер, “Białoruskie Zeszyty Historyczne” стали “Білоруські історичні записки”, відома праця за редакцією А. Пільха “Emigracja z ziem polskich w czasach nowożytnych i najnowszych (XVIII-XX w.)”, перекладена як “Еміграція з Польщі у новий та новітній час”. Ну, але це не суттєво, бо швидше усього такі помилки зроблені через неувважність.

Дисертаційне дослідження відзначається солідною джерельною базою. Особливо слід звернути увагу на широке залучення дисертантом раніше не опублікованих архівних матеріалів. Загалом у роботі використані документи шести архівів у тому числі значна кількість документів з Архіву нових актів у Варшаві, Відділу рукописів Бібліотеки Варшавського університету, Державного архіву Брестської області. Без сумніву, позитивне враження справляє величезна кількість використаних для написання роботи архівних фондів. Вони представлені матеріалами, що стосуються офіційних органів влади – центральних державних інституцій, які власне і впливали на формування національно-культурної та релігійної політики Польської держави на Волині. Хочу також зауважити, що стосовно джерел дисертант чомусь аналізує їх за місцем зберігання, як це зрештою робить більшість здобувачів, а ми переконані, що їх необхідно характеризувати за видами, тобто із усього документального масиву виокремити законодавчі акти, діловодну документацію, приватні акти, статистичні джерела, документи особистого походження тощо. Бо яка різниця, де ці документи лежать (§ 1.2).

Суттєвим доповненням у відтворенні автором цілісної картини еміграційної політики Польщі стало залучення до джерельного масиву різного роду опублікованих документів та преси. Разом з тим, характеризуючи джерела дисертант іноді їх просто перераховує, не вдаючись до конкретного аналізу

(с.48-60). В цілому, необхідно відзначити сумлінність дисертанта у опрацюванні опублікованих джерел та мемуарної літератури.

Варто наголосити, що характеризуючи національну, соціальну та конфесійну структуру населення Західної Волині, дисертант слушно аналізує процес становлення польських органів влади у регіоні, адміністративні зміни, що тут відбувалися упродовж усього міжвоєнного двадцятиліття. Він правильно наголошує на тому, що польська влада на Волині зустрілася з величезними викликами, в силу домінування тут українців. Що стосується єврейського населення краю, то дисертант звертає увагу на специфіку його зайнятості, бо лише 5 % з них працювали у аграрному секторі (с. 81). Правда, у даному відношенні, він не оригінальний, оскільки таку ситуацію пояснює тим, що у попередні часи на землях російської займанщини євреям було заборонено оселятися у сільській місцевості. Воно, звичайно, так, але євреям забороняли оселятися у сільській місцевості не через те, щоб вони не займалися сільським господарством, а тому що вони у принципі не хотіли ним займатися, а оселившись на селі одразу ставали орендарями, шинкарями, а образно кажучи “п’явками” на тілі українського чи польського селянина. До речі, необхідно було б наголосити, що євреї у міжвоєнній Польщі трактувалися не як національна меншина, а віросповідна.

Концепції польської влади, щодо українського питання на Волині здобувач висвітлює абсолютно по-новому із залучення маловідомих документів, особливо із Архіву нових актів у Варшаві. Він доходить переконливого висновку, що у польському політикумі не було єдиного бачення у підході до розв’язання українського питання. Ендеки, що домінували на владному олімпі до 1926 р. були прихильниками полонізації українців, санаційний табір виступав за державну асиміляцію національних меншин. Попри різні ідеологічні орієнтири, польські політичні сили були одностайними у плані необхідності зміцнення становища поляків (*polskiego stanu posiadania*) на Східних Кресах (§ 2.2). Щодо розв’язання єврейського питання, як зрештою і національних меншин загалом, то польська влада значні надії поклала на

еміграцію (с. 131). У даному випадку дисертанту необхідно було більше уваги зосередити на таємних еміграційних планах підготовлених МВС та МЗС у другій половині 30-х років, бо вони мали на меті максимально стимулювати еміграцію з Волині національних меншин.

Що стосується культурно-освітньої політики польських урядів на Волині, то дисертант цілком логічно розпочинає її аналіз із польського законодавства у галузі шкільництва. Однак сказати тут щось нове не зовсім просто, або й не можливо, бо нормативні акти давно вивчені дослідниками (параграф 3.1). Інша справа їхня реалізація у конкретних волинських умовах. Тут дослідник достатньо уваги приділив українському шкільництву і дійшов висновку, що навіть прихильник українсько-польського зближення воєвода Г. Юзевський ставився до нього упереджено, віддаючи перевагу польським школам з обов'язковим викладанням предмету “українська мова” (с. 193). Цікавим у розділі є те, що Ю. Крамар тут подає конкретні дані про кількість шкіл у Волинському шкільному окрузі, виокремлюючи польські, українські, російські, єврейські, а також двомовні школи. Він також, слушно наголошує на тому, що польськомовна освіта була засобом поширення польської культури на Волині. Доволі багато уваги відведено Кременецькому ліцею. Разом з тим, у розділі має місце певна диспропорція (можливо через відсутність відповідних джерел). Про єврейську та російську освіту говориться дещо поверхово. Розвиток шкільництва у волинських чехів та німців викладений на відповідному рівні із значним наповненням фактологічним матеріалом (с. 223-257).

Подібним є і аналіз політики Польщі щодо культурно-мистецького життя на Волині. Тут, дисертант справедливо наголошує, що культура регіону з огляду на його багатонаціональний склад мала виразно поліетнічний характер (с. 258). Він достатньо уваги приділив розвитку польського театру та літератури. У той же час, дещо схематично показано театральне життя євреїв, чехів, росіян. Щодо українців, то у дисертації на значному матеріалі проаналізовано діяльність товариств “Просвіта”, “Рідна хата”, “Просвітянська хата”, “Рівненський Боян” та інші (с. 263-272).

Політику польської влади щодо релігійних спільнот на Волині у дисертації розкрито на належному науковому рівні. Для її аналізу здобувач залучив значну кількість архівних матеріалів. Це дало йому можливість максимально об'єктивно показати процеси, що мали місце у житті Православної церкви на Волині. При цьому, автор переконливо довів, що визначальна роль у реалізації конфесійної політики влади відводилась Римо-католицькій церкві. Аналізуючи громадсько-релігійне життя євреїв дисертант вдається до характеристики правового статусу віросповідних громад у Польщі загалом та на Волині, зокрема. Він також звертає увагу на зростаючий вплив у регіоні сіоністів (§4.4). Правда, йому необхідно було наголосити на тому, що їхня діяльність була на руку польській владі, бо ті виступали за еміграцію євреїв у Палестину. Нам також видається, що дисертанту варто було акцентувати увагу на тому що сіоністи Волині належали до окремої регіональної організації – Сіоністської федерації Центральної Польщі та східних воєводств (місце осідку – Варшава). (с. 367). Тоді як сіоністські партії Східної Галичини входили до складу об'єднання Крайова сіоністська організація Східної Малопольщі з центром у Львові. Кожна з них діяла на основі статуту, затвердженого місцевими органами влади. Обидва сіоністських об'єднання існували автономно і проводили незалежну політику на теренах Польщі.

В цілому, робота відзначається науковим і логічним стилем викладу матеріалу, можна погодитися з висновками дисертанта, які зроблені на основі великого фактологічного матеріалу, є самостійними і аргументованими. Щодо висловлених побажань, то вони суттєво не впливають на загальний високий науковий рівень дисертації. Подана до захисту робота Ю. В. Крамара є доказом його зрілості як науковця, результатом багаторічної науково-пошукової роботи і має самостійний та завершений у науковому плані характер. Розглядувана дисертація є першою в українській історичній науці спробою узагальнюючого дослідження національно-культурної та релігійної політики урядів Польщі на Волині впродовж 1921-1939 рр. Змістовне, переважно на новому архівному матеріалі висвітлення вузлових питань теми, зроблені узагальнення і висновки

підтверджують значний особистий внесок дисертанта в розробку наукових результатів і має суттєве значення для більш повного і об'єктивного дослідження місця та ролі еміграції у Польщі міжвоєнного двадцятиліття.

Основні положення та висновки дисертації знайшли відображення в опублікованій дисертантом науковій монографії, статтях, а також виступах на багатьох наукових конференціях, у тому числі міжнародних. Зміст автореферату докторської дисертації відповідає змісту наукового дослідження.

Вище сказане дає підстави стверджувати, що дисертаційна робота Ю. В. Крамара “Національно-культурна та релігійна політика урядів Польщі на Волині (1921-1939 рр.)” відповідає встановленим вимогам, а її автор заслуговує присвоєння наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – Всесвітня історія.

Завідувач

кафедри нової та новітньої історії

зарубіжних країн

Львівського національного університету

імені Івана Франка

доктор історичних наук, професор

 С.П.Качараба

Підпис завідувача кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн,
доктора історичних наук, професора С.П.Качараби стверджую:

Вчений секретар Львівського національного університету

імені Івана Франка, доцент

 О.С. Грабовецька

